

professional duties in and out of school, they are more reflective and less likely to quit the teaching career during the first years of in-service activity.

Key words: *math teacher, educational institute, students' progress, curricular, self-study work, research work, political and educational work.*

УДК [373.2.015.31:17.022.1] «19»+37.013.75

С. А. Саяпіна

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ЗМІСТ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В ДОШКІЛЬНІЙ ПЕДАГОГІЦІ (60-ТІ РР. ХХ СТ.)

У статті висвітлено зміст досліджень деяких аспектів проблеми морального виховання дітей дошкільного віку в 60-ті рр. ХХ ст. у вітчизняній дошкільній педагогіці. Визначено, що в цей період питання морального розвитку дітей розглядали: Т. Маркова (формування колективних взаєностосунків дітей старшого дошкільного віку), Р. Жуковська (формування дбайливого ставлення до речей), В. Холмовська (упливи мотиву і способу організації діяльності на дитячі взаємини), В. Нечаєва (застосування дітьми правил поведінки в різноманітній діяльності), Л. Пеньєвська (виховання чуйності), Г. Булатова (розвиток дружніх взаємин дітей у спільних іграх) та ін.

Ключові слова: *наукові дослідження, дошкільна педагогіка, моральне виховання, дошкільний вік.*

Постановка проблеми. У складний період соціокультурного оновлення суспільства однією з центральних проблем є відродження національної освіти. Дані сьогодні свідчать про значні педагогічні резерви дошкільного виховання, потенціальні можливості всіх сфер особистості дитини дошкільного віку. Актуальним є те, що сучасні науковці посилили увагу до вивчення та критичного осмислення педагогічних історичних реалій, використання накопиченого досвіду з метою допомоги науково-педагогічним працівникам, удосконалення змісту освіти.

Розвиток дошкільної освіти й вітчизняної дошкільної педагогіки в 60-х рр. ХХ ст. характеризувався пошуками більш досконалих форм, змістового наповнення. Із труднощами, але наукова педагогіка, освітянська практика відходили від авторитарності. Науковці та передові освітяни прагнули оновити педагогічні технології. Провідний науковець Л. Артемова наголосила на тому, що в цей період у науку приходить нове покоління науково-методичних фахівців із дошкільної педагогіки. Своїм вагомим науковим доробком воно підтверджує ґрунтовні дослідження й започатковує розвиток наукових шкіл [1].

Аналіз актуальних досліджень. Вихідними в науково-дослідницькій роботі були прийняті в радянській педагогіці та психології положення про провідну роль навчання та виховання в розвитку дітей. Чільне місце посіли дослідження, спрямовані на вдосконалення змісту й методів морального виховання дітей дошкільного віку (Л. Артемова, Р. Жуковська, О. Запорожець, В. Котирло, В. Нечаєва, Д. Ніколенко та ін.).

Аналіз сучасних наукових і методичних джерел із проблеми морального виховання дітей дошкільного віку свідчить про наявність значного фонду наукових знань, її різноманітних аспектів: моральне виховання дітей дошкільного віку засобами народної педагогіки (І. Бабій), виховання у старших дошкільників шанобливого ставлення до матері (О. Бутенко), педагогічні основи правового виховання старших дошкільників в ігровій діяльності (Н. Дронжек), формування гуманних взаєностосунків у дітей шостого року життя в іграх-драматизаціях (Н. Химич), виховання справедливих взаєностосунків дітей старшого дошкільного віку (В. Шевченко), виховання відповідальної поведінки в дітей старшого дошкільного віку (Т. Фасолько) та ін. Водночас, результати аналізу широкого кола джерел свідчать, що історико-педагогічні аспекти проблеми морального виховання дітей дошкільного віку не знайшли вичерпного висвітлення серед історико-педагогічних праць.

Мета статті полягає у висвітленні змісту досліджень деяких аспектів проблеми морального виховання дітей дошкільного віку в 60-ті рр. ХХ ст. у вітчизняній дошкільній педагогіці.

Виклад основного матеріалу. Плідну наукову роботу з розв'язання проблем морального виховання дітей дошкільного віку в досліджувані роки проводили Т. Маркова, В. Нечаєва, Р. Жуковська, О. Кульчицька, Л. Пеньєвська та ін.

У низці досліджень цього періоду розглянуто питання морального розвитку дітей молодшого дошкільного віку. Так, Т. Маркова, Р. Жуковська показали, як здійснюється моральний розвиток маленьких дітей під впливом їхнього спілкування з дітьми старшого дошкільного віку. Учені підкреслювали, щов моральному вихованні маленьких дітей зазначено відому послідовність. Більш елементарними є ті відносини і взаємини, які формуються під час спілкування дітей між собою і з дорослими та виражаються в довірі й повазі до батьків, у любові до рідного дому, вихователів, близьких людей, у визнанні їх авторитету і слухняності. Засвоєння цих моральних норм створює передумови для розвитку в дітей таких вагомих якостей, як доброта, чуйність і турботливість, правдивість, скромність, ввічливість. Дослідження показали, що ці риси морального обличчя маленької дитини визначають розвиток її особистості та генетично передують виникненню й формуванню більш складних почуттів і взаєностосунків.

Можливість і необхідність виховання моральних почуттів у ранньому віці підтвердили дослідження О. Кульчицької. На її думку, ці почуття формуються в дітей у процесі взаєностосунків із дорослими, а потім – і в спілкуванні з однолітками. Спочатку виникає співпереживання радості, а потім вже співпереживання горя, співчуття. Такі емоційні стани виразно виявляються в дітей до півтора роки. У процесі цілеспрямованого виховання дитина здатна відчувати різноманітні почуття та виявляються

вони раніше. За даними О. Кульчицької, діти молодшого дошкільного віку (3-й, 4-й роки життя) можуть під впливом почуттів, переживань, пов'язаних із похвалою чи осудом дорослого, навіть змінити свою поведінку, зважитися на певний вчинок [4].

У дослідженнях, опублікованих у збірнику наукових праць «Формування колективних взаємин дітей старшого дошкільного віку», було розглянуто основні теоретичні аспекти цієї проблеми. Автори ставили за мету виявити специфіку виникнення та зміцнення взаємин дітей дошкільного віку.

Питання про взаємини в «малих групах» розглянуто в дослідженні, присвяченому старшому дошкільному віку, але воно виявилось актуальним і для більш раннього щаблю віку, особливо для дітей 5-го року життя. Активна позиція вихователя дуже важлива в період, коли дитячі взаємини тільки-но починають формуватися. Потрібно домагатися, щоб уже в перших спільних іграх дітей склалися міцні дружні об'єднання, основу яких складали б добрі взаємини, цінні у виховному відношенні інтереси, позитивна моральна спрямованість.

Взаємини дітей молодшого дошкільного віку визначаються тими об'єктивними умовами, які відображені у правилах, що містять нормативні вимоги до їх поведінки. Це питання було розглянуто в дослідженні В. Нечаєвої «Засвоєння дітьми молодшого та середнього дошкільного віку правил поведінки та їх вплив на дитячі взаємини». Формування дитячих взаємин – центральна проблема морального виховання. Ці відносини складаються у процесі дитячої діяльності, різноманітної за своїм змістом. Життя дітей у громадських дитячих установах створює сприятливі умови для спільних ігор, занять і трудової діяльності. В іграх, заняттях і праці під керівництвом педагога в дітей виховується бажання та вміння спільними зусиллями досягати поставленої мети.

Суспільно спрямовані мотиви спільної діяльності дітей піднімають і саму діяльність, і її результат на більш високий рівень. Діючи відповідно до цих мотивів, діти здатні більш цілеспрямовано, злагоджено працювати, надавати один одному допомогу, успішно розв'язувати завдання, що виникають у грі, праці. Кожній дитині потрібно надати можливість обрати заняття відповідно до її бажань, інтересів, схильностей, виявити активність та ініціативу. Під час цілеспрямованого виховання самостійності вже на 4-му році життя діти надають перевагу певним іграм, заняттям. Це свідчить про появу в них інтересів, схильностей. У дослідженнях учені виявили закономірності морального розвитку та формування взаємин дітей дошкільного віку.

Дружні взаємини дітей розвиваються в їх спільних іграх за умови педагогічного керівництва дитячою діяльністю. У дітей 4–6-го року життя, як на це вказали в дослідженнях Т. Маркова [5] та Г. Булатова [2], чітко виражена потреба грати разом із однолітками: дитина шукає товаришів для спільних ігор і переживає радість не лише від самих ігор, але й від

спілкування з товаришами по грі. Взаємини дітей зміцнюються настільки, настільки стверджується їх доброзичливість один до одного, формуються вміння надати допомогу в грі, пояснити товаришеві правила гри, спільно прибрати іграшки, стежити за порядком у групі.

У праці Р. Жуковської «Ігри-заняття як педагогічна умова становлення сюжетної гри і взаємин дітей молодшого дошкільного віку» показано наявність тісного зв'язку між формуванням у дітей стійких почуттів, інтересів, уподобань і зміцненням дружніх взаємин між ними. Авторка підкреслила: чим змістовніше дитяча діяльність, тим більше можливостей для формування на її основі різноманітних форм спілкування і взаємин дітей, вияви моральних почуттів.

Своєрідність гри-заняття полягає в тому, що навчальний початок, який прийнято називати програмним змістом, дається дітям у формі низки послідовних ігрових дій, пов'язаних між собою моральною життєвою ситуацією (догляд за лялькою тощо). У кожній грі-занятті є невеликий новий зміст і повторення вже знайомого матеріалу програми з метою його кращого засвоєння дітьми.

Ігри-заняття, будучи своєрідною формою навчання маленьких дітей, сприяють їх розумовому й моральному розвитку, формуванню в них початкових мистецьких та пізнавальних інтересів. Вони мають велике значення для становлення самостійної сюжетної гри дітей. Накопичення досвіду гри створює важливі передумови для зміцнення дитячих взаємин.

У процесі розроблення змісту ігор-занять Р. Жуковська враховувала прагнення дітей до наслідування дій дорослих людей, їх схильність до уяви, пізнання, спілкування. Серія ігор-занять із ляльками – це своєрідна система прикладів моральних відносин між дітьми. За участю дітей у різноманітних за змістом іграх-заняттях досягається їх вибіркоче ставлення до діяльності, тобто створюються передумови для вияву активності дітей відповідно до їх інтересів і схильностей.

Зазначимо, що важливою умовою, що забезпечує зміцнення взаємин дітей, є розвиток у них самостійності. Цій проблемі присвячено статтю Г. Годіної «Самостійність молодших дошкільнят та її вплив на розвиток дитячих взаємин». Авторка доводила, що досягаючи відомої самостійності, діти звільняються від постійної опіки дорослих, починають вступати у відносини з однолітками у грі, праці за власною ініціативою. Уже на 4-му році життя дитина, як правило, сама вибирає собі партнерів для ігор та занять. Але такі самостійні спроби спілкування, природно, потребують постійної корекції педагога, оскільки в дітей ще немає досвіду моральних відносин.

В основу дослідження автор поклала таке положення педагогічної теорії А. Макаренка: дбайливе ставлення до іграшок необхідно виховувати у зв'язку з розвитком гри з ними. У дослідженні перевірено конкретні методи виховання дбайливого ставлення до ляльок, іграшок, книжок у зв'язку з

формуванням інтересу до гри та занять із ними. Розроблено підходи до побудови педагогічного процесу в молодшій групі дитячого садка на основі єдності засобів виховання, що сприяють розвитку змістовної діяльності з іграшками. Уведення низки соціальних мотивів для спільної діяльності («Побудуємо гараж, щоб водії знали, де поставити машини») посилює прагнення дітей до кінцевої мети, а також до впорядкованого використання матеріалу. У праці показано шляхи використання творів художньої літератури з метою морального виховання дошкільнят.

Звернемо увагу на статтю Л. Пеньєвської – «Виховання чуйності і розвиток найпростіших форм взаємодопомоги в дітей 4-го й 5-го року життя». Початок гуманних дитячих взаємин складається вже на ступені молодшого дошкільного віку за умови уваги з боку педагога до розвитку дитячої активності та самостійності. Соціологічний підхід, застосований Л. Пеньєвською до дослідження розвитку дитячої товарищескості і взаємодопомоги, показав, що у процесі виховання можна навчити молодших дошкільнят правильно оцінювати вчинки власні та товаришів.

Характерні особливості формування в дітей дбайливого ставлення до речей розглянуто в дослідженні Р. Жуковської «Спільна діяльність дітей 3–5 років і її роль у формуванні в них дбайливого ставлення до речей». Раннє засвоєння правил поведінки з речами, виховання звички до порядку є початком формування ощадливості (це положення узгоджується з даними дослідження В. Нечаєвої про значення правил у становленні дитячих взаємин). У праці намічено шляхи становлення в маленьких дітей уявлень про «моє» й «наше». Доведено неспроможність твердження деяких психологів про те, що діти здатні берегти лише свої, особисті речі.

Безумовно, важливою стороною морального розвитку дітей молодшого дошкільного віку є виховання в них уваги, турботи, доброго ставлення до оточуючих дорослих. У дослідженні О. Бордиченко «Виховання шанобливого ставлення до старших у дітей середнього дошкільного віку» підкреслено, що, коли цьому питанню у вихованні дошкільнят не буде приділено достатньої уваги, вони починають приймати турботи дорослих, як самособою зрозумілей не будуть уміти відповісти педагогам і батькам взаємною увагою. Вони просто не помічатимуть прикостей, утруднень старших, не виявлятимуть їм належної поваги. Виховання ввічливості, почуття делікатності, уваги до людей може дати значні результати лише за умови цілеспрямованого педагогічного впливу, створення сприятливих умов для вияву дітьми цих почуттів. Повсякденна змістовна діяльність дітей надає для цього невичерпні можливості.

Активно розвивається на ступені молодшого дошкільного віку наслідування – важлива умова розвитку спільної діяльності дітей 4-го та 5-го року життя. Цьому питанню присвячено дослідження Т. Горбатенко «Наслідування та його вплив на становлення взаємин дітей молодшого

дошкільного віку». Наслідування як важлива особливість психічного розвитку дітей молодшого дошкільного віку може слугувати важливою опорою в їх моральному вихованні. Досліджуючи психологічну основу цього явища, авторка показала, як потрібно використовувати наслідування в педагогічному процесі, у керівництві дитячою грою, спрямованою на розвиток позитивних дитячих взаємин.

Дослідниця В. Холмовська щодо питань впливу мотиву і способу організації діяльності на дитячі взаємини розглядала відносини дітей при різній мотивації діяльності. Авторка простежила залежність дітей один від одного, яка встановлюється у процесі їх спільної діяльності; з'ясувала мотиви, які спонукають дітей доводити діяльність до певного результату; підкреслила, що особливо цінною є мотивація, яка має соціальний зміст. Вона досить добре сприймається дітьми цього віку, а їх взаємовідносинам надає морально спрямований характер (це положення знаходить підтвердження в матеріалах про соціально мотивовані дії дітей у грі з ляльками, машинами, представлених у дослідженні Р. Жуковської).

У статті подано характеристику дитячих взаємин, показано, що за певних умов вони можуть приймати досить високі та складні за способом організації форми. Проте це відбувається лише за безпосередньої участі педагога, який здійснює послідовне включення дітей у різні спільні дії, які поступово ускладнюються. Спонукуванням до цих дій може слугувати не лише інтерес до самого процесу діяльності, а й соціально значущий мотив (зробити подарунок мамі, допомогти товаришеві, виконати важливе для групи доручення тощо). Таку мотивацію дошкільнята краще приймають та утримують у тому випадку, якщо її зміст розкривається в оповіданні чи картинці.

Моральне виховання дошкільників може успішно здійснюватись у процесі різноманітної діяльності: іграх, заняттях, найпростіших формах праці, спостереженні. У групах, де проводилися дослідження, діти помітно висловлювали бажання разом грати, будувати, прибирати іграшки. У більшості дітей простежувалося доброзичливе ставлення до однолітків, прагнення надавати їм допомогу. Проте ці вияви ще не носили сталого характеру й вимагали пильної уваги та постійної підтримки педагога.

Якщо у старших дошкільників до кінця 6 – початку 7-го року життя вже виявляються почуття взаємної відповідальності, турбота один про одного, про суспільні інтереси, ініціатива під час надання допомоги, здебільшого діє закон колективних взаємин «один за всіх – усі за одного», то в дітей молодшого та середнього дошкільного віку лише в окремих випадках простежувалися деякі з цих виявів. Дії та ігри поодиночі в них поступово змінюються різноманітними спільними діями, іграми, виконанням найбільш простих трудових обов'язків (прибирання іграшок, поливання рослин тощо). Характерним є відображення цих нових відносин у мові дітей («Ми будемо співати», «Ми побудуємо будиночок», «У нашій ляльки новасукня»).

Дотримання дітьми загальноприйнятих правил, уміння підтримувати загальний порядок у житті групи, домовлятися з однолітками про майбутню гру, розподіляти іграшки, допомагати товаришеві при скруті – усе це вже ознаки, у яких можна бачити початкові вияви колективних взаємин дітей 4–5 років. Педагогу важливо підтримувати ці начала в дитячих взаєминах, прагнути їх зміцнювати й розвивати.

Як основні методи досліджень використовували спостереження та подальший аналіз стосунків дітей. Поряд із кожним дослідником створювалися експериментальні умови, у яких діти могли найбільш повно виявити свої моральні якості. Визначено, що головне завдання досліджень – формування позитивних моральних відносин між дітьми. Проте підходи до його розв'язання в кожного дослідника були свої. Наприклад, В. Нечаєва основний акцент робила на освоєнні дітьми правил поведінки та застосування ними цих правил у різноманітній самостійній діяльності. Г. Годіна, відповідно до особливостей проблеми знайшла особливий методичний підхід, який забезпечував створення оптимальних умов для вияву дитячої самостійності. Методи дослідження, застосовані Л. Пеньєвською, дозволили найбільш повно простежити зрушення в індивідуальному розвитку дитини, у характері її оціночних суджень, у яких найбільш чітко виступає моральна спрямованість дитини як члена несформованого дитячого колективу.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Історіографічний аналіз проблем морального виховання дітей дошкільного віку показав, що цілісного дослідження цих питань не було проведено. У кожного науковця підходи до розв'язання завдань дослідження були різні.

Визначено, що в дослідженнях подано опис дитячих взаємин до початку дослідної роботи, потім простежується розвиток і зміцнення позитивних взаємостосунків між дітьми, початку колективних взаємин у міру проведення та завершення формувального експерименту. Було широко використано порівняння окремих етапів морального розвитку дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова Л. Історія педагогіки України : підручник / Л. Артемова. – К. : Либідь, 2006. – С. 327–337.
2. Булатова А. Развитие мотивов дружбы у детей дошкольного возраста / А. Булатова // «Ученые записки Ленинградского гос. пед. ин-та им. А. И. Герцена». – 1967. – № 319. – 118 с.
3. Воспитание детей третьего года жизни в дошкольном учреждении / под ред. В. Г. Нечаевой. – М. : «Просвещение», 1966. – 263 с.
4. Кульчицкая Е. М. Генезис чувств симпатии во взаимоотношениях детей / Е. М. Кульчицкая // Дошкольная педагогика и психология : республ. научно-методический сборник. – Вып. 1. – К., 1965. – 111 с.
5. Маркова Т. А. Воспитание дружеских взаимоотношений детей старшего дошкольного возраста / Т. А. Маркова // Формирование коллективных взаимоотношений детей старшего дошкольного возраста. – М. : Просвещение, 1968. – 201 с.

6. Нравственное воспитание дошкольников (младший и средний дошкольный возраст) / под ред. В. Г. Нечаевой. – М. : Педагогика, 1971. – 280 с.

РЕЗЮМЕ

Саяпина С. А. Содержание экспериментальных исследований некоторых аспектов нравственного воспитания в дошкольной педагогике (60-е гг. XX в.).

В статье раскрыто содержание исследований некоторых аспектов проблемы нравственного воспитания детей дошкольного возраста в 60-е гг. XX в. в отечественной дошкольной педагогике. Определено, что в этот период вопрос нравственного развития детей рассматривали: Т. Маркова (формирование коллективных взаимоотношений детей старшего дошкольного возраста), Р. Жуковская (формирование бережного отношения к вещам), В. Холмовская (влияние мотива и способа организации деятельности на детские взаимоотношения), В. Нечаева (применение детьми правил поведения в разнообразной деятельности), Л. Пеньевская (воспитание отзывчивости), Г. Булатова (развитие дружеских отношений детей в совместных играх) и другие.

Ключевые слова: научные исследования, дошкольная педагогика, нравственное воспитание, дошкольный возраст.

SUMMARY

Sayapina S. Content of experimental researches of some aspects of moral education in preschool pedagogy (the 60th of the 20th century).

The development of pre-school education and national preschool pedagogy in the 60th of the 20th century was characterized by the search for more perfect forms and meanings. There were difficulties, but scientific pedagogy, pedagogical practices departed from authoritarianism. The researchers and advanced educators sought to update the educational technologies.

Several studies of this period deal with moral development of children of primary school age. For example, T. Markova, R. Zhukovs'ka showed how the moral development of young children was held under the influence of their communication with children of senior preschool age. The researchers emphasized that moral education of young children was outlined the definite sequence.

In the studies published in the collection of scientific papers «Formation of Collective Relations of Senior Preschool Children» there were considered the basic theoretical aspects of the problem. The authors aimed to reveal the specifics of the emergence and strengthening of the relations of preschool children.

In the quality of the basic research methods there were used the observations and further analysis of the relationships of children. Along with each researcher there were created the experimental conditions in which children could more fully demonstrate their integrity. It was determined that the main objective of the research was the formation of positive moral relations between children. However, the approaches to its solution each researcher had his own. For example, V. Nechayeva made the emphasis on the mastering by children the development of the rules of conduct and the use of these rules in various independent activities. H. Hodina in accordance with the peculiarities of the problem found the special methodological approach that ensured the creation of the optimal conditions for the exercise of children's independence. The methods used by L. Penyevs'ka allowed most closely to watch the displacements in the individual development of a child, in the nature of its assessments, where there was most clearly seen the moral orientation of a child as a member of the children's emerging team.

Historiographical analysis of the problems of moral education of preschool children has showed that there has not been conducted the holistic study of these issues. Each scholar's approaches to the problem solving were different. It is determined that in the researches there is given the description of children's relationship till the beginning of the

research work, then there is traced the development and strengthening of the positive relationships between children, the beginning of the collective relationships during the conducting and completion of the forming experiment. There have been widely used in comparing the individual stages of moral development of children.

Key words: *scientific research, preschool pedagogy, moral education, preschool age.*